

УДК 657:331

Актуальні питання аудиту грошових коштів на рахунках в банку

Шендригоренко М.Т.

кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аудиту
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Стаття присвячена актуальним питанням визначення сутності безготівкових розрахунків, які здійснюються суб'єктами господарювання. Проаналізовано проблемні питання щодо організації та ведення внутрішнього аудиту грошових коштів на рахунках в банку, а також визначено напрями їх вирішення. Надано пропозиції з визначення послідовності дій внутрішнього аудитора під час перевірки руху грошових коштів на рахунках в банку.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, внутрішній аудит, підприємство, платіжне доручення, рахунки в банку, форми розрахунків.

Шендригоренко М.Т. АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ АУДИТА ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ НА СЧЕТАХ В БАНКЕ

Статья посвящена актуальным вопросам определения сути безналичных расчетов, которые осуществляются субъектами хозяйствования. Проанализированы проблемные вопросы по организации и ведению внутреннего аудита денежных средств на счетах в банках, а также определены направления их разрешения. Даны предложения по определению последовательности действий внутреннего аудитора во время проверки денежных средств на счетах в банке.

Ключевые слова: безналичные расчеты, внутренний аудит, предприятие, платежное поручение, счета в банке, формы расчетов.

Shendryhorenko M.T. CURRENT ISSUES AUDIT OF FUNDS ON BANK ACCOUNTS

The article dedicated to the topical issues of the definition of the essence non-cash payments conducted by business entities. It was analyzed problematic issues in organization and management of the internal audit of funds on bank accounts, as well as directions for their resolution is determined. One presents a proposal to determine the sequence of actions during the internal audit cash checks on bank accounts.

Keywords: non-cash payments, internal audit, enterprise, payment order, bank payments, form of payment.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Грошові кошти є невід'ємною частиною діяльності суб'єкта господарювання. Нині функціонування підприємств передбачає безперервний рух грошових коштів, тому їх слід розглядати як важливий ресурс та суттєву складову активів.

Як найбільш ліквідні активи грошові кошти зумовлюють активізацію суб'єктів господарювання до самофінансування. Вони наявні на етапах придбання виробничих запасів чи товарів, виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг), їх продажу і отримання виручки. Відрізняються тільки обсяги операцій, що проводяться у готівковому та безготівковому порядках. У будь-якому разі і для тих, і для інших завжди актуальним залишається питання організації та здійснення грошових розрахунків.

Використання в процесі управління господарськими суб'єктами достовірної та повної інформації про рух грошових коштів та стан платіжної дисципліни підвищує якість управ-

лінських рішень, позитивно впливає на поточний і прогнозний фінансовий стан підприємств. Саме цьому сприяє дієво організований і проведений аудит (зовнішній і внутрішній).

Дослідження теоретичних положень та діючої практики бухгалтерського обліку і аудиту розрахункових операцій з використанням грошових коштів поточних рахунків дало змогу визначити низку невирішених проблем, які гальмують процес управління і знижують ефективність використання вказаних активів. Зокрема, у вітчизняному доробку бракує комплексних досліджень методики обліку, внутрішнього аудиту та управління грошовими коштами, націлених на їх удосконалення, формування нових підходів до аналітичного забезпечення управління тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження порядку здійснення і оптимізації розрахунків відтворені науковцями у статтях, навчально-методичній літературі. Зокрема, конкретизацією видів, форм розрахунків займалися І.В. Алексеев

[1], Г.І. Базецька, Н.І. Карпишин [2], Д.І. Коваленко [3], А.І. Щетинін [4] та інші фахівці.

Загальні актуальні питання обліку і аудиту розрахунків через відкриті підприємством рахунки в банку висвітлюють у своїх дослідженнях такі відомі українські вчені, як, зокрема, Ю.В. Бакун, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Б.І. Валуєв, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, Л.П. Кулаковська [5], М.Ф. Огійчук [6], Ю.В. Піча, Л.Г. Смоляр, М.С. Пушкар, Л.К. Сук, Н.М. Ткаченко. Проте дослідження теоретичних положень та діючої практики бухгалтерського обліку, контролю (внутрішнього аудиту) безготівкових розрахунків дає змогу визначити низку невирішених проблем, які гальмують процес управління і не підвищують ефективність платіжної дисципліни.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Будь-яке підприємство щоденно здійснює велику кількість розрахункових операцій зі своїми контрагентами, бюджетом, працівниками, власниками. У зв'язку із орієнтацією національних стандартів бухгалтерського обліку на положення Міжнародних стандартів фінансової звітності, нестабільністю законодавства та розвитком зорієнтованої на міжнародне співробітництво економіки саме операції щодо ведення обліку грошових коштів на рахунках в банку та розрахунків підлягають найбільшим змінам. Тому наявність суперечливих питань та неузгодженостей під час ведення обліку грошових коштів на рахунках в банках і розрахунків вимагає детальнішого їх вивчення та пошуку єдиних шляхів вирішення цих проблем. Окрім цього, досліджуючи стан внутрішнього контролю (аудиту), необхідно враховувати, що основним джерелом перевірки є економіко-правова структура фінансів підприємства, тобто пасив (звідки надійшли гроші) і актив (куди вони вкладені (інвестовані)). І, як наслідок, нині особливого значення набувають не тільки внутрішня перевірка (аудит) здійснених господарських операцій, бухгалтерських документів і звітності, але й профілактика правопорушень, оскільки на практиці найбільша частка зловживань виникає саме в процесі здійснення операцій з грошовими коштами та розрахунками.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою написання статті є відстеження актуальних і проблематичних аспектів обліку і аудиту руху грошових коштів на рахунках в банку та безготівкових розрахунків з контрагентами, визначення напрямів підвищення ефективності організації обліку і аудиторської перевірки операцій на рахунках

в банку, які відповідали б сучасним завданням управління господарськими процесами і були б адаптовані до особливостей діяльності підприємств.

Досягнення зазначеної мети передбачає конкретизацію таких завдань, як дослідження та внесення пропозиції з уточнення сутності поняття «розрахунки»; вивчення розвитку форм розрахунків та їх впливу на процедури облікового відображення безготівкових розрахунків; оцінка стану внутрішнього контролю (аудиту) операцій з грошовими коштами на рахунках в банку гірничодобувних підприємств; визначення заходів, спрямованих на підвищення ефективності такого контролю.

Виклад основного матеріалу дослідження. В дискусії про визначення терміна «розрахунки» економістами виділяються три основні позиції. Відповідно до першої з них розрахунки – це система взаємовідносин. Прихильники другої позиції вважають розрахунки безпосередньо взаємовідносинами (без використання слова «система»). Третя група науковців лише пояснює економічну сутність розрахунків без наведення їх визначення.

На нашу думку, розрахунки виступають системою відносин між суб'єктами, що виникають внаслідок кругообігу господарських коштів. Тому їх можна розглядати більшою мірою як категорію економічну, а не як бухгалтерську, адже самі розрахунки як категорія відносин в бухгалтерському обліку не відображаються.

Отже, категорія «розрахунки» не є безпосередньо об'єктом бухгалтерського обліку та прямо не відображається в обліку. Під час розрахункових операцій об'єктами обліку є, з одного боку, заборгованість, а з іншого – грошові кошти, які виступають інструментом зменшення чи збільшення величини заборгованості.

Погляди науковців і практиків поєднуються в тому, що кризовий стан економіки України супроводжується деформаціями механізмів безготівкового грошового обігу. Хронічні, а часто й безнадійні неплатежі – характерна риса діючої системи безготівкових розрахунків. Для подолання кризових явищ Урядом приймаються економічні реформи щодо становлення впорядкованої і синхронно діючої системи безготівкових розрахунків.

В практичній діяльності підприємств розрахунки за поставлену продукцію (виконані роботи, надані послуги) відокремлюються від своєї основи – відповідного договору – і перетворюються на самостійні розрахункові правовідносини тільки завдяки посередництву банку.

Наголосимо на тому, що безготівкові розрахунки – це передбачені правовими нормами або банківською практикою способи переказу коштів через кредитні організації, що відрізняються видом розрахункового документа, порядком документообігу, умовами надання коштів у розпорядження одержувача, зокрема зарахування на його рахунок.

Безготівкові розрахунки поділяються на види. При цьому видами безготівкових розрахунків є розрахунки із застосуванням платіжних доручень, акредитивів, розрахункових чеків (чеків), розрахунки за інкасо, а також інші розрахунки, передбачені законом, банківськими правилами та звичаями ділового обороту.

Господарські суб'єкти самостійно обирають вид розрахунків та вказують їх під час укладання договорів. Однак сам процес обрання виду розрахунків повинен передбачати врахування багатьох факторів (місце знаходження платника та покупця, швидкість обігу грошових коштів, можливість взаємного контролю, джерела коштів для платежу, гарантія сплати тощо).

Безготівкові розрахунки законодавчо регулюються Інструкцією «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21 січня 2004 р. № 22 (зі змінами від 9 квітня 2015 р.) [7]. Установи банків здійснюють контроль за додержанням правил розрахунків, а також за станом розрахункових операцій.

Визначення поняття виду безготівкових розрахунків неможливо здійснити без аналізу такої правової категорії, як платіжний інструмент.

До платіжних інструментів відносяться документи на переказ та спеціальні платіжні засоби.

Документ на переказ – це електронний або паперовий документ, що використовується банками, їх клієнтами, кліринговими, еквайринговими установами або іншими установами, що є членами платіжної системи, для передачі доручень на переказ коштів [8].

Форми розрахункових документів, документів на переказ готівки для банків, а також міжбанківських розрахункових документів устанавлюються Національним банком України. Форми документів на переказ, що використовуються в небанківських платіжних системах для ініціювання переказу, встановлюються правилами платіжних систем. Реквізити електронних та паперових документів на переказ, особливості їх оформлення, обробки та захисту визначаються Національним банком України.

Документ на переказ може бути паперовим або електронним. Документи за операці-

ями із застосуванням спеціальних платіжних засобів та інших документів, що використовуються в платіжних системах для ініціювання переказу, можуть також бути паперовими й електронними.

Електронний документ на переказ має однакову юридичну силу з паперовим документом. Відповідальність за достовірність інформації, що міститься в реквізитах електронного документа, несе особа, яка підписала цей документ електронним цифровим підписом.

Електронний документ на переказ, що не засвідчений електронним цифровим підписом, не приймається до виконання. При цьому під час приймання електронних документів на переказ має бути дотримана відповідна процедура перевірки електронного цифрового підпису, що дає можливість пересвідчитися у цілісності та достовірності електронного документа. У разі недотримання зазначених вимог банк або інша установа, що є членом платіжної системи, несе відповідальність за шкоду, заподіяну суб'єктам переказу.

Спеціальний платіжний засіб (зокрема, платіжна картка) – платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ коштів з відповідного рахунка платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів.

Спеціальний платіжний засіб може існувати в будь-якій формі на будь-якому, крім паперового, носії, що дає змогу зберігати інформацію, необхідну для ініціювання переказу. Держатель спеціального платіжного засобу зобов'язаний використовувати його відповідно до вимог законодавства України і умов договору, укладеного з емітентом, та не допускати використання спеціального платіжного засобу особами, які не мають на це права або повноважень.

Теоретичні дослідження економічних джерел інформації та практичного матеріалу дають змогу констатувати, що внутрішній аудит руху грошових коштів на рахунках в банку і законності здійснення розрахунків відіграє важливу роль в досягненні як стратегічних, так і оперативних цілей, які спрямовані на підвищення платоспроможності та ефективного управління підприємством.

На нашу думку, головними завданнями перевірки грошових коштів на рахунках в банку, які слід вирішити внутрішньому аудиту, є:

- встановлення правильності відкриття депозитних та поточних рахунків;
- визначення законності використання банківських рахунків для здійснення діяльності;
- визначення законності списання сум з банківських рахунків;
- визначення ефективності використання грошових коштів, отриманих з поточного рахунку;
- встановлення правильності заповнення розрахункових документів;
- встановлення доцільності застосування окремих форм розрахунків з клієнтами;
- визначення своєчасності і повноти перерахування заборгованості клієнтам;
- виявлення повноти внесення грошових коштів із каси на поточні рахунки;
- виявлення повноти надходження короткострокових і довгострокових фінансових інвестицій тощо.

Послідовність проведення перевірки здебільшого залежить від поставлених завдань. Однак внутрішньому аудиту доцільно скласти схему перевірки, яка має передбачати такі складові: перевірка правильності складання виписок банку; вивчення відповідності надходження сум грошових коштів на рахунки банку даним первинних документів і облікових записів; вивчення корінців чеків для підтвердження повноти отримання грошових коштів у касу; перевірка відповідності отриманих з рахунків банку коштів коштам, оприбуткованим по касі; вивчення напрямів використання грошових коштів з позиції їх доцільності і законності; встановлення правильності заповнення реєстрів синтетичного обліку; визначення правильності складання бухгалтерських записів з відображення руху грошових коштів; перевірка правильності записів у формах фінансової звітності підприємства.

Аудит операцій на рахунках в банку передбачає перевірку наявності усіх виписок банку за поточним рахунком і відповідності зазначених у них показників даним бухгалтерського обліку.

Внутрішньому аудиту доцільно застосувати такі методичні прийоми:

- нормативна перевірка щодо відповідності правилам оформлення банківських документів;
- зустрічна перевірка в банках, коли є підозра на недостовірність, а також під час вияв-

лення відсутності окремих виписок банків чи відповідних первинних документів до них;

- арифметична перевірка щодо правильності установалення залишків, загальних оборотів по кожній виписці банку.

При цьому виписки перевіряються у хронологічній послідовності для того, щоб виявити, чи правильно перенесено залишок з попередньої виписки до наступної. Не менш важливо пересвідчитись у правильності відображення в обліку сум оборотів за дебетом і кредитом поточного рахунку. За умови, якщо бухгалтерські проведення за банківськими операціями складено правильно, розбіжностей між залишками коштів і сумами оборотів за даними бухгалтерського обліку не може бути. Якщо є розбіжності, то внутрішній аудитор уважно їх розглядає, щоб переконатися в тому, чи були зловживання при цьому з боку працівників бухгалтерії.

Враховуючи те, що усі банківські установи в Україні використовують комп'ютерну систему обліку, а банківські виписки видаються клієнтам на кожний день здійснення операцій, необхідно звірити вхідні і вихідні залишки не лише за випискою, але й за датами здійснення попередніх операцій. Це дає змогу виявити знищені банківські виписки за конкретний день, за якими проводяться дві операції, а саме надходження коштів і перерахування різним організаціям в рахунок оплати товарів (робіт, послуг), які за даними бухгалтерського обліку не оприбутковуються і не знаходяться в залишках під час проведення інвентаризації.

Внутрішньому аудиту доцільно звірити номери корінців грошових чеків з банківськими виписками, пам'ятаючи про те, що три останні цифри номера чека заносяться до виписки, а вже потім перевірити одержання і повноту оприбуткування грошових коштів за Касовою книгою. Якщо виникають розбіжності між аналітичним і синтетичним обліком по розрахункових операціях з поточним рахунком, то необхідно аж до звіряння із Головною книгою переконатись у правильності складання журналу № 1. Через те обставину, що на гірничодобувних підприємствах використовується система SAP R/3, внутрішній аудитор має ретельно перевірити записи в аналізі рахунку 31.

Закінчується аудит операцій на поточному рахунку співставленням даних у виписках банку з даними Головної книги і балансу (Звіту про фінансовий стан) підприємства. Окрім цього, перевіряється кореспонденція рахунків

щодо обліку грошових коштів на поточному рахунку в банку.

Висновки з цього дослідження. З наведеного вище можна зробити висновок, що процес внутрішнього аудиту грошових коштів на рахунках в банку є досить трудомістким і пов'язаний з уважністю самого внутрішнього аудитора.

Подальші перспективи досліджень варто спрямувати на конкретизацію об'єктів вну-

трішнього аудиту та наукове обґрунтування методики перевірки руху грошових коштів на рахунках в банку (зокрема, внаслідок здійснення безготівкових розрахунків) на підприємствах з урахуванням особливостей їх діяльності; обґрунтування напрямів подальшого удосконалення моделі і алгоритму здійснення внутрішнього контролю (аудиту) грошових коштів на рахунках в банку та розрахунків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гроші та кредит: [навч. посібник] / [І.В. Алексеев, М.К. Колісник, О.Й. Вівчар, П.Г. Ільчук, І.Ю. Кондрат]. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2004. – 168 с.
2. Ніпіаліді О.Ю. Фінанси підприємств: [навч. посіб.] / О.Ю. Ніпіаліді, Н.І. Карпишин. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – 232 с.
3. Коваленко Д.І. Фінанси, гроші та кредит: теорія та практика: [навч. посіб.] / Д.І. Коваленко, В.В. Венгер. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 578 с.
4. Щетинін А.І. Гроші та кредит: [підручник] / А.І. Щетинін. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
5. Кулаковська Л.П. Організація і методика аудиту: [підручник] / Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча. – К.: Каравела, 2012. – 544 с.
6. Аудит: організація і методика: [навч. посіб.] / [М.Ф. Огійчук, І.Т. Новіков, І.І. Рагуліна]. – К.: Алерта, 2012. – 664 с.
7. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ від 21 січня 2004 р. № 22 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>.
8. Гетманцев Д.О. Банківське право України: [навч. посіб.] / Д.О. Гетманцев, Н.Г. Шукліна. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 344 с.